

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی - تخصصی

پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی

دوره دوم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۹

ارزیابی تأثیر استفاده از ایده تدریس حافظه تصویری در ارتقای علاقه‌مندی دانش‌آموزان به درس جغرافیا

سیدیوسف هاشمی^۱

علی رضایی^۲

الهه قناعتیان^۳

ارسال: ۱۳۹۹/۳/۵

پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۳۰

چکیده

روش تدریس معلم در یادگیری دانش‌آموزان نقش محوری ایفا می‌کند. در جریان تفهیم درس، ایده‌ها و نبوغ معلم در به‌کارگیری حداقل امکانات موجود در راستای کیفیت‌بخشی به آموزش حائز اهمیت است. تحقیق حاضر به منظور بررسی تأثیر استفاده از تصویر و به چالش کشیدن حافظه تصویری دانش‌آموزان در آموزش جغرافیا انجام شده است. روش پژوهش مبتنی بر توصیف نتیجه عملکرد تجربی می‌باشد. جامعه آماری از بین دانش‌آموزان پایه دهم تجربی دبیرستان‌های استعداد‌های ناب صالحین و شاهد خاتم الانبیاء شهرستان آبادان بوده است، که از مجموع ۲۰۰ نفر، ۱۲۸ نفر از آن‌ها به‌طور تصادفی و با استفاده از روش مورگان انتخاب شده‌اند و به عنوان نمونه آماری مورد تحقیق قرار گرفتند. در کلاس‌های مورد نظر و اجرای روش چالش حافظه تصویری، میزان افزایش علاقه دانش‌آموزان نسبت به درس جغرافیا مورد سنجش قرار گرفت که محوریت آن با ابراز علاقه آن‌ها به این درس در مقایسه با درس‌های انتخاب شده در این تحقیق است. نتایج نشان داد که استفاده از این روش در آموزش، علاقه و جذب دانش‌آموزان نسبت به درس جغرافیا را افزایش می‌دهد.

واژگان کلیدی: جغرافیا، حافظه تصویری، عکس، علاقه، دانش‌آموز

۱- کارشناس ارشد مخاطرات محیطی دانشگاه تهران

۲- کارشناس ارشد مخاطرات محیطی دانشگاه تهران

۳- کارشناسی مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان اهواز

مقدمه

تدریس به عنوان یکی از شغل‌های اثرگذار همواره بستر مهمی برای بروز و ظهور خلاقیت حرفه‌ای و فردی معلمان، دبیران و مدرسان علاقه‌مند و با انگیزه بوده است. بی‌تردید، خلاقیت در تدریس بویژه در شرایطی که امکانات و ابزارهای مناسب آموزشی در دسترس نیست و معلمان در انجام تکالیف حرفه‌ای خود با محدودیت‌هایی در منابع مورد نیاز، دست به گریبان‌اند، می‌تواند به منزله یک پیشران بسیار اثرگذار در نیل به اهداف آموزشی و یادگیری عمل نماید (عزیزی، بلندهمتان، ساعدی ۱۳۹۸: ۲). معلم به عنوان ایجادکننده‌ی شرایط و تسهیل‌کننده‌ی یادگیری دانش‌آموزان، می‌تواند از طریق نوگرایی، انعطاف‌پذیری، عدم اجبار دانش‌آموزان به حفظ و انباشت ذهنی، شوخ‌طبعی، پرهیز از راهبردها و روش‌های قالبی آموزش، به زمینه‌سازی برای ابراز وجود شاگردان و افزایش اعتماد به نفس در آنان، تحریک حس کنجکاوی فراگیران و بالاخره توأم ساختن آموزش با پژوهش به آموزش خلاق و پرورش خلاقیت در کودکان و نوجوانان بپردازد (چراغ‌چشم، ۱۳۸۶: ۷). امروزه روش‌های تدریس به‌کلی تغییر کرده‌اند و معلمان می‌دانند که نمی‌توانند مانند گذشته آموزش دهند؛ زیرا یادگیری امری درونی است و به جای زور و اجبار باید در دانش‌آموزان علاقه و انگیزه برای یادگرفتن را ایجاد کرد. آموزش و پرورش باید همه جوانب زندگی آدمی را در برگیرد و در جهانی که فناوری در آن شتابان تغییر می‌کند و دانش به صورت روزافزون تولید می‌شود، بتواند بیش از مجموعه‌ای خاص از اطلاعات را تعلیم دهد و به بسط شکوفایی قابلیت‌های آدمی بپردازد (میکائیلی و معتمدی، ۱۳۹۵: ۱۰). برای رسیدن به تعلیم مناسب و اثرگذار باید شرایط روحی، جسمی و اجتماعی فراگیر را در نظر گرفت و در جهان امروزی نمی‌توان به روش‌های قدیمی انتظار یادگیری بلندمدت را از دانش‌آموز داشت. زیرا آموزش فقط انتقال دادن اطلاعات به دانش‌آموزان در یک فرآیند نیست، اگر این‌گونه بود احتمالاً امکان‌پذیر بود که بهترین سخنرانان جهان را پیدا کرد و نوارهای ویدیویی از درس‌شان تهیه نمود و در اختیار دانش‌آموزان قرارداد. به نظر می‌رسد کتاب‌های درسی به‌گونه‌ای نگارش یافته‌اند که تنها انبوهی از اطلاعات را به

دانش‌آموزان منتقل می‌کنند و معلمان در فرآیند اجرا اغلب با استفاده از شیوه‌های سنتی، فرصت هرگونه اندیشیدن و خلاقیت را از دانش‌آموزان می‌گیرند. شاید فقر فکری دانش‌آموزان را بتوان نتیجه حاکمیت روش‌های سنتی تدریس دانست. بنابراین چون روش‌های سنتی نتوانستند تأمین‌کننده اهداف آموزشی باشند، استفاده از شیوه‌های جدید تدریس ضروری به نظر می‌رسد (حسنی جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۸).

آموزش یک تلاش آگاهانه و برنامه‌ریزی‌شده است که برای ایجاد تغییر در فکر، عمل و بینش صورت می‌گیرد. یادگیری و آموزش دو جنبه در هم‌تنیده‌ای هستند که رابطه مستقیمی با هم دارند. با نوع و کیفیت آموزش می‌توان کیفیت یادگیری را تعیین کرد و با ارتقاء در الگوی یادگیری می‌توان کیفیت یادگیری را بالا برد (Zakirman et al, 2019: 4). به دلیل تغییر و ارتقای تکنولوژی، نمی‌توان روش‌های تدریس قدیمی را به کار برد، از این رو، استفاده از روش‌های جدید در تدریس به معنای ارتقای سطح تفکر دانش‌آموزان همراه با سطح تکنولوژی موجود در جامعه است و این روش‌ها، استراتژی‌های کارآمد یادگیری و مدیریت مؤثر کلاس می‌باشند (Eady & Locyer, 2013: 20). یکی از مهم‌ترین راه‌های ایجاد شوق یادگیری در دانش‌آموزان، وجود و امکان استفاده از امکانات آموزشی است. استفاده از امکانات آموزشی مطالب درسی را برای دانش‌آموزان ملموس‌تر و جذاب‌تر می‌کند؛ اما واقعیت آن است که در بسیاری از مدارس نمی‌توان امکانات آموزش کافی را انتظار داشت. یافتن و تهیه وسایل آموزشی در اکثر مواقع با مشکل مواجه می‌شود. یکی از وسایل آموزشی که می‌تواند به راحتی توسط معلم تهیه شود، تصویر است. چاپ، نمایش و توضیح در مورد تصاویر آسان و کم‌هزینه است. استفاده از تجهیزات مناسب برای پوشش موضوعات مربوط به درس جغرافیا و مشارکت فعال دانش‌آموزان باعث افزایش کارایی معلمان در تدریس خواهد شد. تلفیق این موارد با یکدیگر فرصت مناسبی برای آموزش مؤثرتر جغرافیا در اختیار معلمان قرار می‌دهد، استفاده از حس بصری اهمیت ویژه‌ای دارد و یادگیری را افزایش می‌دهد (Kocalar & Demirkaya, 2017: 344). جغرافیا علمی است که مهم‌ترین آزمایشگاه آن محیط و یکی از بهترین وسایل سنجش در آن مشاهده است. به

دلیل محدودیت‌های موجود در بسیاری موارد نمی‌توان برای آموزش جغرافیا، دانش‌آموزان را به محیط خارج از مدرسه برد، در چنین شرایطی اساس کیفیت آموزش به مهارت و ایده‌پردازی معلم متکی است. یکی از جنبه‌های اساسی مورد نظر همهٔ معلمان، کیفیت آموزش توسط آن‌ها است و یکی از مهم‌ترین اصل‌های ارتقاء آموزش به حساب می‌آید که در کشورهای مختلف اقدامات گسترده‌ای برای بهبود مهارت معلمان صورت می‌گیرد (10: UNESCO, 2015). معلمان با کاربرد عکس و تصویر می‌توانند قسمتی از تأثیر مشاهده در آموزش جغرافیا را به وجود بیاورند، بنابراین یکی از مهم‌ترین پایه‌های یادگیری ایجاد لذت و انگیزه در دانش‌آموزان است، این امر به حدی مهم است که می‌توان آن را مقدمه یادگیری دانست. هنگام استفاده از تصویر یا عکس مربوط به موضوع درس، دانش‌آموزان از کلاس لذت می‌برند و توجه بیشتری از خود نشان می‌دهند. این شیوه در مقایسه با روش تدریس کلامی (شفاهی) از لحاظ نتیجه تفاوت زیادی دارد، زیرا در روش کلامی، فهم، درک و انتقال مطالب ضعیف است اما استفاده از تصویر و تلاش برای افزایش هوش بصری کارآمدتر است (Alenizi, 2015: 93). در مورد تأثیر استفاده از تصاویر در کلاس درس تحقیقاتی در سراسر جهان انجام شده است. ویوو (۲۰۰۹) در پژوهش خود به بررسی اثربخشی استفاده از تصاویر بر یادگیری دانش‌آموزان پرداخته است. وی در نتایج بررسی‌های خود که اثر استفاده از تصویر در کلاس درس را مورد سنجش قرار می‌داد به چهار یافته دست پیدا کرد:

۱- دانش‌آموزان می‌توانند با تشخیص خود دقیق‌تر مطالب را به خاطر بسپارند؛ ۲- روند یادگیری سرگرم‌کننده و جذاب‌تر می‌شو؛ ۳- علاقه دانش‌آموزان به درس بیشتر می‌شود؛ ۴- معلم از تدریس کسل‌کننده دوری می‌کند (23: Wibowo, 2009).
المان (۲۰۱۳) در بین دانش‌آموزان چینی، به پژوهش برای یافتن تفاوت اثر استفاده از تصاویر در کلاس پرداخت. وی پس از انجام آزمایش در مورد یادگیری، برای سنجش میزان تغییر علاقه قبل و بعد از استفاده از عکس و تصویر در کلاس، اقدام به طرح پرسشنامه‌هایی کرد. نتایج این پرسش‌ها اثبات کردند که نه تنها میزان یادگیری افزایش را نشان می‌دهد؛ بلکه میزان علاقه دانش‌آموزان به کلاس بیشتر شد

(Elmen,2013: 4). پترسن جانسون (۲۰۱۴) به این نتیجه می‌رسد که قدرت یک عکس برای انتقال مفهوم، نه تنها رساندن پیام را آسان‌تر می‌کند بلکه درک، فهم و یادگیری را بلندمدت می‌کند. وی در پژوهش خود نشان داد که استفاده از تصاویر مناسب در زمینه دانش جغرافیا وسعت این علم را افزایش می‌دهد (Petersen 8: Jesen,2018). فورنر و مارینس (۲۰۱۵) به تبیین استفاده از عکس و تصویر منطبق با موضوع در کلاس پرداختند و نشان دادند این امر در بهتر شدن جو کلاس بسیار مؤثر است، همچنین استفاده از این روش در ریاضیات را نیز توصیه می‌کنند. آنها بیان می‌کنند این شیوه، ارتباط بین ریاضیات انتزاعی و دنیای واقعی ایجاد می‌کند (Furner 146: & Marinas,2015). سورن سینگ و همکارانش (۲۰۱۷) هدف از تحقیق خود را بررسی استفاده از تصویر در آموزش نوشتاری درس زبان انگلیسی قراردادند. یافته‌های آنان حاکی از آن است که دانش‌آموزان با استفاده از عکس و تصویر، نوشتار انگلیسی را بهتر یاد می‌گیرند، همچنین نتیجه این تحقیق اثبات کرد استفاده منظم از تصاویر و عکس‌ها باعث افزایش انگیزه و علاقه به کلاس در دانش‌آموزان می‌شود (Swaran singh 74: et al,2017). تاریاکا (۲۰۱۷) به بررسی استفاده از تصویربرداری و عکس در کلاس درس با مشارکت دانش‌آموزان پرداخته است. این تحقیق اثبات کرد تصویربرداری توسط دانش‌آموزان و استفاده از این تصاویر در کلاس باعث ایجاد علاقه و انگیزه به درس و تحقیق می‌شود. این محقق همچنین در تحقیق خود به شیوه‌ی انتقال این روش درسی به دانش‌آموزان و نحوه و کیفیت اجرای آن پرداخت (Triacca,2017: 10). تأثیر مثبت استفاده از تصویر در تدریس بر کسی پوشیده نیست و تحقیقات مختلف این امر را به اثبات می‌رسانند. استفاده از عکس در درس جغرافیا نیز مانند سایر درس‌ها علاقه، یادگیری و لذت از کلاس توسط دانش‌آموز را بالا می‌برد، اما استفاده یکنواخت از عکس‌ها و تکرار یکسان شیوه تدریس می‌تواند به این ایجاد علاقه و انگیزه لطمه وارد کند. این موضوع، ایده‌ها و شیوه‌های مختلف بازی با تصاویر و تحریک دانش‌آموزان به فکرکردن در مورد عکس‌ها را گوشزد می‌کند. ازجمله‌ی این موارد می‌توان از چالش حافظه تصویری نام برد. در این روش معلم با جابه‌جا کردن، شماره‌گذاری و حذف

عکس از روی تخته کلاس و دعوت از دانش‌آموزان برای استفاده از حافظه تصویری خود به تدریس می‌پردازد. این امر می‌تواند یکی از مهارت‌های جدید تدریس جذاب برای درس جغرافیا محسوب شود.

مبانی نظری

تصاویر نقش بسته بر بناهای تاریخی، غارهای چند هزارساله و اشیاء عتیقه نشان می‌دهند که استفاده از تصاویر برای انتقال مفهوم قدمتی به اندازه تاریخ بشر دارد. با تفکر در مورد یک تصویر می‌توان اندیشه ذهنی به‌وجود آورنده‌ی آن را شناخت. تصویر و تفکر در مورد آن، انتقال مفاهیم در آموزش جغرافیا را آسان‌تر می‌کند. به چالش کشیدن دانش‌آموزان و تحریک حافظه آن‌ها به کمک تصویر لذت از کلاس را ارتقاء می‌دهد. در ادامه به چند نکته در این مورد اشاره می‌شود:

اهمیت روانی استفاده از تصویر

نمایش عکس در کلاس جغرافیا ذهن دانش‌آموز را از جهات مختلف درگیر می‌کند و از خمودگی و بی‌حالی کلاس می‌کاهد. از تصاویر می‌توان برای اهداف زیادی در تدریس، بخصوص برای اهداف عاطفی استفاده کرد. به عنوان مثال برای واضح کردن محتوای درس و شناخت واکنش‌های عاطفی دانش‌آموزان، آشکار کردن روابط مطالب با موضوعات شخصی و اجتماعی مرتبط با ساختار درس می‌توان استفاده کرد (Kopyla, 2014: 240).

حافظه تصویری

حافظه تصویری مفهومی است که به قدرت حافظه برای یادآوردن اطلاعات بصری با جزئیات اطلاق می‌شود. حافظه تصویری کمک می‌کند تا بتوانیم اطلاعات را به سرعت به ذهن بسپاریم و زمانی که به آنها احتیاج داریم با سرعت بالایی به خاطر بیآوریم. درست مانند لحظه‌ای که با دوربین عکاسی یک تصویر را ثبت می‌کنیم، حافظه تصویری افراد نیز با یک فلش، عکس‌های فکری ایجاد کرده و آنها را در خود نگه می‌-

دارند. سپس مغز می‌تواند این عکس‌های ذخیره شده را بدون خطا فراخوانی کند. هرچه یک شخص بیشتر در ذهن خود جزئیات یک تصویر را به مدت طولانی‌تری به خاطر بسپارد از حافظه تصویری قوی‌تری برخوردار است. حافظه تصویری در سه مرحله عمل می‌کند: دریافت، پردازش و به یادآوری.

حافظه تصویری در مرحله دریافت

در این مرحله ذهن شخص تصاویر را به شکل قطعات یک پازل دریافت کرده و به خود راه می‌دهد. رنگ‌ها، ابعاد، برجستگی‌ها و مفاهیم متمایز بیشترین تأثیر را در این مرحله برجای می‌گذارند. رنگی دیدن تصاویر یا حتی رنگ بخشیدن مجازی به آنها، موجب تقویت قوای حافظه در به خاطر سپردن آنها می‌شود. به همین دلیل است که عکس‌ها را بهتر از متون نوشته شده، به خاطر می‌سپاریم. احتمالاً شما تمام تصاویر کتب درسی-تان را به خاطر دارید، اما آیا نوشته‌ها را نیز به همان دقت به یاد می‌آورید؟

حافظه تصویری در مرحله پردازش

مرحله پردازش از همان زمانی که تصویری را می‌بینیم یا آن را در ذهن تجسم می‌کنیم، آغاز می‌شود. این همان فرآیندی است که طی آن، تکه‌های پازل کنار یکدیگر قرار گرفته و از هم گسسته می‌شوند. در مرحله‌ی بازیابی این قطعات دوباره به یکدیگر متصل خواهند شد.

در بخش پردازش رنگ‌ها، نکات برجسته شده و مفاهیم متمایز در ذهن امتیاز می‌گیرند. این امتیازها به شکل کلیدهایی نشانه‌گذاری شده، در زمان بازخوانی حافظه تکه‌های پازل را فراخوانی می‌کنند. به عنوان مثال برای به یاد آوردن تصویر یک شخص، ممکن است به خاطر بیاورید که چشمان وی آبی بوده است. با به خاطر آوردن رنگ چشمان شخص، تمام قطعات کنار هم جمع شده و کل چهره را به یاد می‌آورید. رنگ چشمان شخص همان کلید نشانه‌گذاری شده در این تصویر است.

حافظه تصویری در مرحله یادآوری

در این مرحله شخص مفهومی را از ذهن خود فراخوانی می‌کند. همان‌طور که گفتیم این تصویر از تکه‌های رها شده‌ای در مغز تشکیل شده است که با فراخوانی و به وسیله‌ی نشانه‌هایی دوباره به شکل یک تصویر منسجم و گاهی ناقص به یاد آورده می‌شوند. ممکن است شما تصویر شخص چشم آبی را به خاطر بیاورید، اما نتوانید فرم موهای وی را دوباره فراخوانی کنید (<http://ana.ir/i/452014>: ۲۰ دی ۱۳۹۸).

اهمیت آموزش جغرافیا

زندگی روزمره ما با جغرافیا درهم تنیده است، هر یک از ما در یک مکان منحصر به فرد زندگی می‌کنیم و در تعامل مداوم با محیط اطراف هستیم. برای درک فعالیت‌های خود در محیط و الگوی زندگی مناسب، ضروری است که جامعه انسانی و محیط را با تفاوت‌های آن درک کنیم. این فهم را می‌توان در سه عبارت معنی‌دار خلاصه کرد: چه چیزی کجاست؟ چرا آنجاست؟ و چرا از آن مراقبت می‌کنیم؟ دانش‌آموزان با فرصت برای کشف این سه جنبه از جغرافیا به عنوان سه الگو و رکن اساسی فرآیندها و روابط متقابل درون و بیرون محیط فیزیکی و جوامع انسانی را در زمین بررسی می‌کنند (The Ontario curriculum, 2018: 12). جغرافیا دانشی یکپارچه از دو موضوع کلی علم محیط و علوم اجتماعی است، این امر نقش مهمی در گسترش سواد و توسعه‌ای علمی فراگیران دارد، همچنین این ویژگی علم جغرافیا پتانسیل گسترده‌ای از فرصت‌های یادگیری به علمی می‌دهد که رابطه متقابل با هم دارند (Geography syllabus for the secondary, 2015: 2). آموزش جغرافیا به حدی اهمیت دارد که در بعضی کشورهای پیشرفته در زمینه آموزش برای اینکه معلم بتواند گواهینامه تدریس جغرافیا از دانشگاه دریافت کند باید دوره‌ی بین‌المللی (جهانی) جغرافیا را بگذراند. این دوره ابتدا در مقطع ابتدایی اعمال شده بود اما پس از آن در مقاطع دبیرستان نیز تعمیم داده شد (Brysch, 2016: 16). دانش شناخت محیط و جغرافیا اگر به صورت جذاب، پویا و کاربردی تدریس شود می‌تواند در آینده برای محیط انسانی و طبیعی فایده زیادی

داشته باشد. مهارت‌های جغرافیایی دانش‌آموزان، به راحتی می‌تواند برای حل طیف گسترده‌ای از مشکلات زندگی روزمره آنها استفاده شود (Gokce, 2015: 1345). امروزه جغرافیا و آموزش آن از اهمیت زیادی برخوردار است. علاوه بر تدریس جغرافیا در مقاطع مختلف تحصیلی، جغرافیدانان سهم مهمی در سازماندهی فضا و برنامه‌ریزی و مدیریت سرزمین ایفا می‌کنند. در دنیای امروز، کتب، نشریات، سازمان‌ها و مؤسسات متعددی در ارتباط با این شاخه از دانش بشری بوجد آمده و یا فعالیت می‌کنند.

تصویر و آموزش جغرافیا

با وجود اهمیتی که دانش جغرافیا دارد بسیاری از مردم اطلاعات چندانی از این علم ندارند و با توانمندی‌ها و نقاط مثبت آن آشنا نیستند. درس جغرافیا طی سال‌های اخیر مورد توجه زیاد متخصصان تعلیم و تربیت قرار گرفته است. به هر حال اگر لازم باشد که دانش‌آموزان سواد جغرافیایی خود را توسعه بخشند و توانایی استدلال مکانی پیدا کنند، فراگیری آموزش جغرافیا به شکل اصولی بسیار ضروری است. از زمان تأسیس دارالفنون در ایران، درس جغرافیا جزئی تفکیک‌ناپذیر در برنامه‌های آموزش رسمی کشور بوده و همچنان موقعیت مستحکم خود را حفظ کرده است. آموزش جغرافیا از گذشته‌های دور تاکنون وظایف بسیار متنوعی را بر عهده داشته است. نگاهی به سرفصل‌های درس جغرافیا در دارالفنون نشان می‌دهد که در آن هنگام شناساندن موقعیت نسبی و مطلق مکان‌های جغرافیایی و همچنین قوانین و اصول اولیه‌ی زمین در فضا، اوضاع جغرافیایی قاره‌ها و کشورها از وظایف کتب درسی و معلمان جغرافیا بوده است. نگاهی به سرفصل‌های امروزی درس جغرافیا در کتب درسی دوره‌ی متوسطه نشانگر تحول موضوعات آموزشی، شیوه‌های تدریس و مطالب منتخب برای آموزش جغرافیا به نسل‌های بعدی است. اگر دیروز شناسایی کشورهای کوچک و بزرگ در برنامه‌ی درسی جایی مهم برای خود داشت، امروزه مباحثی چون تغییرات زیست محیطی، اصول و قوانین جغرافیایی، جغرافیا و توسعه پایدار، مخاطرات طبیعی، اکوتوریسم، زندگی در مناطق مختلف جغرافیایی جهان امروز، جمعیت، منابع و ... مطرح هستند که ورود برخی از آنها به برنامه درسی جغرافیا ناشی از ضرورت زمانه،

احساس نیاز جامعه به این مباحث، تقاضای سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی مرتبط با مسائل جغرافیایی و برنامه‌های جهانی آموزش جغرافیاست (غلامی، ۱۳۹۰: ۱). تقریباً مطالب کتاب درسی جغرافیای پایه دهم تخصصی و برگرفته از جغرافیای طبیعی است. این کتاب با مطالبی به معنای واقعی، جغرافیایی و مباحث آن به‌روز و برای دانش‌آموزان قابل فهم است. اکنون که آموختن از طریق تصاویر، روشی طبیعی و فطری برای دستیابی به فهم و دانش است، روش تدریس باید فاصله‌های نشاط‌انگیز را در هر درس دارا باشد تا از بروز خستگی در دانش‌آموزان جلوگیری کند (ملک‌عباسی و همکاران: ۱۳۸۲). پس معلم باید وسایل کمک آموزشی لازم برای توضیح درس خود را پیش‌بینی کند و چگونگی و موارد استفاده از این وسایل را روشن کند تا هنگام تدریس به موقع از آن‌ها استفاده کند تا برای دانش‌آموزان مؤثر و سودمند واقع شوند و ایده‌ی استفاده از تصاویر می‌تواند یکی از این وسایل کمک آموزشی باشد. در قرن بیستم، فناوری‌های جدید به ویژه رسانه‌های غیر نوشتاری مانند مواد و تجهیزات دیداری - شنیداری، شیوه‌های سنتی آموزش و یادگیری را متحول ساختند. در چند دهه گذشته و با همه‌گیر شدن رایانه و فناوری‌های اطلاعاتی جدید، چند رسانه‌ای‌ها جای خود را به عنوان یکی از فناوری‌های پر کاربرد در انواع آموزش باز کرده‌اند. چند رسانه‌ای به ارایه - ی مطالب از راه کلمات و تصاویر گفته می‌شود (صالحی‌زاده، اسدی، ۱۳۹۲: ۱۳). برنامه - ریزان آموزشی در کشورهای توسعه‌یافته در اکثر مواقع خواستار افزایش سواد بصری در افراد جامعه هستند و یکی از مهم‌ترین راه‌های ارتقاء این سواد استفاده از عکس در تدریس است. سواد بصری توانایی تفسیر و معنا گرفتن از اطلاعات ارائه‌شده در قالب تصویر است (Sieber, 2012: 7). عکس‌ها برای تحریک خلاقیت دانش‌آموزان بسیار مفید هستند زیرا می‌توانند با مشاهده عکس در محتوای درس، ایده‌های خود را آزادانه در مورد آن بیان کنند یا بنویسند. با انجام این فعالیت، معلم می‌تواند بر اساس تصاویر و بیان ایده‌ها درس را بهتر پیش ببرد (Handayani, 2016: 325). تنوع تدریس جغرافیا با استفاده از عکس کیفیت آموزش را بالا می‌برد. کناره‌گیری از کمیّت و تأکید معلم بر کیفیت آموزش باعث می‌شود دانش‌آموزان بیشتر جذب درس شوند و این طریق درگیر

شدن دانش‌آموزان در بحث و فعالیت در موضوعات، ارتقای سطح یادگیری و تسلط بر درس را همراه دارد (Paolini, 2015: 22).

روش تحقیق

مبنای این پژوهش، یافتن میزان تأثیر ایده استفاده از تصاویر و حافظه تصویری در ارتقای علاقه به جغرافیا می‌باشد. این ایده به طور مختصر بدین گونه اجرا شد: در ابتدا معلم دو یا سه عکس چاپ‌شده را بر روی تخته کلاس می‌چسباند. به عنوان مثال در درس تنوع زیست‌بوم‌ها، سه عکس از زیست‌بوم‌های مختلف انتخاب شد. سپس بالا یا در گوشه هر کدام از عکس‌ها روی تخته شماره‌ای می‌نویسد (۱، ۲، ۳) و به دانش‌آموزان تأکید می‌کند به مدت یک دقیقه (یا هر زمان که لازم باشد) به عکس‌ها با دقت نگاه کنند، بعد از اتمام وقت تعیین‌شده، معلم عکس‌ها را از روی تخته بر می‌دارد و در ادامه درس، جدولی^۱ روی تخته رسم کرده و موارد تعیین‌شده را مطابق با هدف درس در جدول می‌نویسد. در این جدول از شماره‌های عکس‌ها استفاده می‌کند. معلم رو به دانش‌آموزان می‌کند و تک‌تک سؤال‌ها را از دانش‌آموزان می‌پرسد، بدین صورت که با توجه به اجزای تصویر که شماره‌های آن‌ها مشخص شده و جزئیات عکس در حافظه آن‌ها مانده حدس بزنند و جواب سؤال‌ها را به ترتیب بدهند. بدین صورت که عکس شماره (۱) از لحاظ پوشش گیاهی، دما، نمونه‌ای از جانوران و... را حدس بزنند این عمل برای همه عکس‌ها اجرا شد.

جدول شماره ۱: نمونه‌ای از جدول به‌کاررفته در این ایده تدریس برای تنوع زیست‌بوم‌ها

سؤال	تصویر ۱	تصویر ۲	تصویر ۳
دما	همیشه گرم	کم و زیاد می‌شود	دمای پایین
آب و هوا	گرم و مرطوب	بیابانی و نیمه بیابانی	سرد و خشک

۱- سعی شود برای نوشتن بر روی تخته و کشیدن جدول یکی از دانش‌آموزان کار را به عهده گیرد.

محسوس	زیاد	ناچیز	اختلاف دمای زمستان و تابستان
خزه و گل‌سنگ	خار و خاشاک	جنگلی انبوه	پوشش گیاهی
خرس قطبی	شتر	میمون‌ها	نمونه‌ای از جانوران



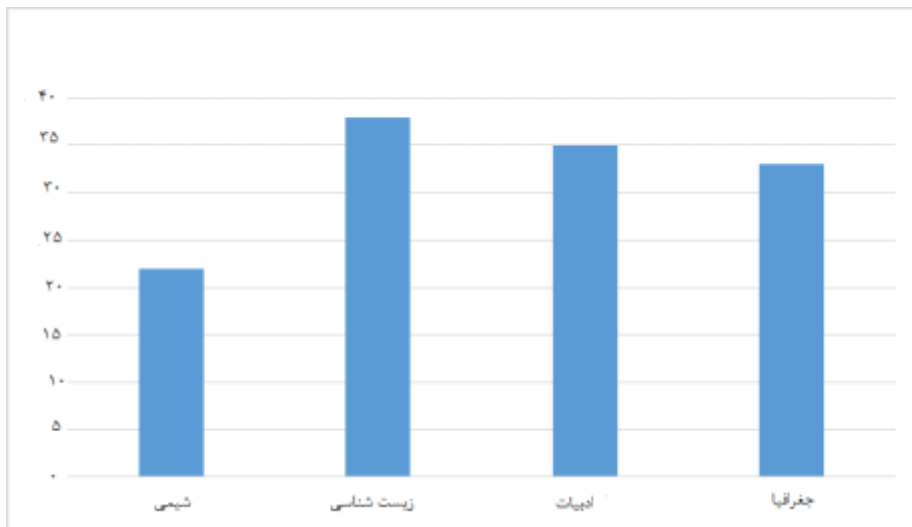
تصویر شماره ۱: معلم با تجربه در حال اجرای ایده‌ی تصویر و حافظه‌ی تصویری در کلاس با موضوع تنوع زیست‌بوم‌ها

برای سنجش میزان تأثیرگذاری این ایده‌ی آموزشی با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی جامعه‌ی آماری متشکل از ۱۲۸ دانش‌آموز تعیین شد. در این زمینه از دو مقیاس نظرسنجی علاقه و تغییر نمره‌ها استفاده گردید. برای مقایسه از امتحان کلاسی بین کلاس‌هایی که در آن‌ها این ایده اجرا نشده و کلاس‌هایی که از این روش تدریس استفاده شده، نمرات آن‌ها مورد سنجش قرار گرفتند. برای آنکه متغیرهای امکانات آموزشی و ... تأثیر کمتری در نتیجه تحقیق داشته باشند، نمونه‌ها از دو مدرسه هم‌تراز

انتخاب شدند. برای سنجش میزان علاقه از نظرسنجی بین دانش‌آموزان استفاده شد بدین‌صورت که یک جلسه قبل از اجرای این ایده در مورد ۴ درس جغرافیا، زیست‌شناسی، ادبیات و شیمی در پایه دهم نظرسنجی صورت گرفت، سپس یک جلسه بعد از اجرای این روش تدریس نظرسنجی بین دانش‌آموزان تکرار شد.

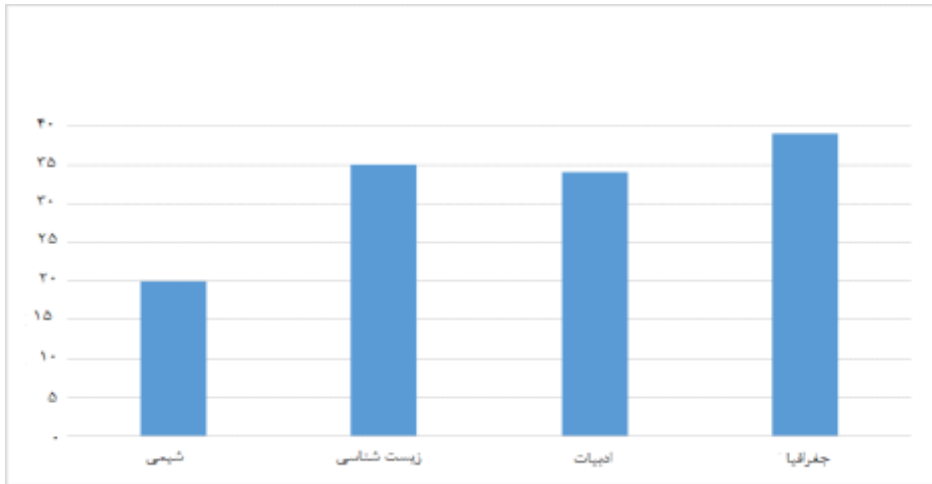
بحث و تحلیل یافته‌ها

پژوهش طی دو مرحله و از طریق جمع‌آوری نظرات دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گرفت؛ بدین‌صورت که قبل از اینکه روش عکس و حافظه تصویری اجرا شود، به صورت انفرادی و روی یک برگ کاغذ، بین ۴ درس جغرافیا، زیست‌شناسی، ادبیات و دینی نظرسنجی شد. بدین‌صورت که بین این ۴ درس بیشتر به کدامیک علاقه‌مند هستید؟ فقط یک درس را انتخاب کنید. در اولین نظرسنجی، فراوانی افراد در مورد درس‌های مورد علاقه بدین‌صورت بود: جغرافیا (۳۳) ادبیات (۳۵) زیست‌شناسی (۳۸) شیمی (۲۲) که تفاوت زیادی بین دروس مشاهده نشد.



نمودار شماره ۱: نظرسنجی میزان علاقه قبل از اجرای روش عکس و حافظه تصویری در درس جغرافیا

در نظرسنجی دوم، فراوانی دانش‌آموزان پاسخ‌دهنده در مورد اولویت علاقه خود در بین درس‌های مشخص شده بدین صورت بود: جغرافیا (۳۹) ادبیات (۳۴) زیست‌شناسی (۳۵) شیمی (۲۰).



نمودار شماره ۲: نظرسنجی میزان علاقه یک هفته بعد از اجرای روش عکس و حافظه تصویری در درس جغرافیا

بررسی‌ها نشان داد که قبل از انجام پژوهش ۲۵/۷۸ درصد به جغرافیا، ۲۷/۳۴ درصد به درس ادبیات، ۲۹/۶۸ درصد به درس زیست‌شناسی و ۱۷/۱۸ درصد نیز به درس شیمی علاقمند بوده‌اند. اما پس از انجام پژوهش و نظرسنجی دوباره، ۳۰/۴۶ درصد به درس جغرافیا، ۲۶/۵۶ درصد به درس ادبیات، ۲۷/۳۴ درصد به درس زیست‌شناسی و ۱۵/۶۲ درصد نیز به درس شیمی علاقمند شده‌اند. آمار تعداد دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری در تغییر علاقه را نشان می‌دهد هرچند این تفاوت، رقم زیادی را نشان نمی‌دهد اما ثابت می‌کند استفاده از شیوه‌های جذاب تصویری در آموزش جغرافیا در ایجاد علاقه در دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. در این رابطه نمرات امتحانی بین کلاس‌هایی که این روش در آن‌ها اجرا شد و در کلاس‌هایی که از روش توضیح و سخنرانی معلم استفاده شده تفاوت زیادی نشان نمی‌دهد و فقط در کلاس‌هایی که در آن‌ها این روش اجرا شد ۹ نفر بیشتر از کلاس‌هایی که با روش سنتی آموزش دیدند،

پاسخ‌گویی به سؤال‌های مورد نظر امتحانی را داده‌اند. اما مشاهده میدانی در مورد جذب دانش‌آموزان به کلاس و مباحث جغرافیایی نتیجه محسوسی را نشان می‌دهد. یعنی این که با توجه به استفاده از تصاویر در درس جغرافیا میزان علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این درس پیشرفت قابل توجهی را نشان می‌دهد و این مورد می‌تواند در دروس دیگر و در مقاطع دیگر تحصیلی مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

با توجه به تحقیقات المان (۲۰۱۳) و فورنر و مارینس (۲۰۱۵) و تأکید آنان به ایجاد فضایی شاد و قابل توجه برای دانش‌آموزان با استفاده از تصاویر در تدریس، و ایجاد علاقه‌مندی در بین آنان، یافته‌های این پژوهش همخوانی و قرابت نزدیکی با کار این دو محقق را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش فوق می‌توان نتیجه گرفت که یکی از شیوه‌های روان‌شناسی این است که هر گاه در یادگیری یک امر، دو حس یا بیشتر با یکدیگر همکاری کنند، فراموشی کمتر اتفاق خواهد افتاد و ما در کاربرد وسایل کمک‌آموزشی یا به اصطلاح سمعی و بصری، حواس مختلف دانش‌آموزان را در آن واحد به کار می‌اندازیم و این امر، یادگیری آن‌ها را آسان می‌کند و آن را افزایش می‌دهد. اگر بخواهیم آموزش موفق‌تری داشته باشیم باید کتاب‌های درسی متناسب با نیازها و اوضاع و احوال روز و جامعه، به‌روز شوند، از حجم آنها کاسته شده و بر محتوای آن‌ها افزوده شود تا فرصت یادگیری بیشتری در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد. امروزه نمی‌توان از روش سخنرانی توسط معلم و گوش دادن دانش‌آموز برای تدریس کارآمد، استفاده کرد. علاقه، شوق و انگیزه دانش‌آموز تأثیر زیادی بر یادگیری دارد؛ اگر دانش‌آموز به درس جذب نشود نمی‌توان انتظار داشت که یادگیری پایدار در وی صورت پذیرد.

این تحقیق هر چند ممکن است نواقصی داشته باشد اما نتایج آن می‌تواند ناشی از متغیرهای زیادی از جمله: نوع برخورد معلم‌های سایر درس‌های مورد سنجش، نبود امکانات تدریس در درس‌های دیگر و... باشد. به‌رحال نتایج پژوهش حاضر در درس جغرافیا نشان داد که دانش‌آموزان رغبت و میل بیشتری به یادگیری این درس از خود

نشان می‌دهند و با بهره‌گیری از این شیوه جدید (استفاده از تصاویر)، هیجان و علاقه بین دانش‌آموزان بیشتر می‌شود. زیرا دانش‌آموزان سال‌ها با شیوهٔ سخنرانی و گوش دادن دانش‌آموز سال‌های تحصیلی خود را طی کرده‌اند و کلاس‌های فاقد تنوع، معلم محور و غیر پویا باعث شدند که دانش‌آموزان نیز پویایی و فعالیت خود را از دست بدهند. مشاهدات و نظرسنجی‌های بین دانش‌آموزان و گرایش بهتر آن‌ها نسبت به درس، اهمیت تحقیقات بیشتر در این موضوعات را نشان می‌دهد. همچنین لازم است معلم‌های خلاق، محققان عرصهٔ آموزش و صاحب‌نظران چگونگی اجرای روش‌های نوین تدریس را مطابق با موضوعات کتاب‌های درسی مدنظر قرار دهند. استفاده از تصاویر در کتاب‌های درسی و تبیین استفاده از تصاویر مرتبط با موضوع تدریس در سیاست‌های کلان آموزش کشور می‌تواند نقش موثری را در تعمیق یادگیری و یادگیری مؤثر و کاربردی که در ذهن انسان پایدار باشد، را ایفا نماید. توجه به این موضوع بیشتر در مقاطع تحصیلی پایین‌تر از دانشگاه می‌تواند راهکاری برای جلوگیری از افت تحصیلی و ایجاد علاقه در دانش‌آموزان برای علم‌آموزی و گسترش یادگیری‌های مؤثر باشد.

منابع

- ۱- چراغ‌چشم؛ عباس (۱۳۸۶). بررسی تأثیر شیوه‌های تدریس مبتنی بر تکنیک‌های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان. دوفصلنامه تربیت اسلامی، سال ۳، شماره ۵، ص ۳۶-۷.
- ۲- حسنی جعفری، فتانه؛ ضرابیان، فروزان؛ عباسی، ابوالفضل (۱۳۹۵). مقایسه تأثیر نمایش فیلم‌های تاریخی و روش سخنرانی بر پیشرفت تحصیلی درس تاریخ. نشریه فناوری آموزش، جلد ۱۱، شماره ۲.
- ۳- خسروی، محبوبه؛ علی‌آبادی، خدیجه (۱۳۸۲). مقایسهٔ تأثیر آموزش جغرافیا با روش‌های سخنرانی، همیاری و استفاده از کامپیوتر بر عملکرد دانش‌آموزان (پسر پایه اول راهنمایی) منطقه ۲ شهر تهران سال ۸۱-۸۲. نشریه پژوهش در مسایل تعلیم و تربیت، پاییز و زمستان ۸۴، شماره ۲-۱.
- ۴- خبرگزاری دانشگاه آزاد اسلامی (<http://ana.ir/i/452014> - ۲۰ دی ۱۳۹۸).

- ۵- شایان، سیاوش؛ چوبینه، مهدی؛ ملک عباسی، منصور (۱۳۸۲). *راهکارهای آموزش جغرافیا*. نشرشورا.
- ۶- شعبانی، حسن (۱۳۹۰). *مهارت‌های آموزشی و پرورشی*. جلد ۱، ویراست ۳، تهران، انتشارات سمت، چاپ ۲۴.
- ۷- صالحی‌زاده، مریم؛ اسدی، سعید (۱۳۹۲). *تأثیر آموزش چندرسانه‌ای با نگاهی ویژه بر آموزش جغرافیای سال اول راهنمایی*. مجله رشد آموزش جغرافیا، دوره ۲۷، شماره ۴، ص ۱۷-۱۲.
- ۸- عزیزی، نعمت‌اله؛ بلندهمتان، کیوان؛ ساعدی، پیمان (۱۳۹۸). *بررسی زمینه‌ها و عوامل خلاقیت در تدریس معلمان خلاق در مدارس روستایی*. فصلنامه علمی پژوهشی تدریس پژوهی، سال هفتم، شماره دوم، صفحات ۱۱۴-۸۸.
- ۹- غلامی، مجتبی (۱۳۹۰). *بررسی نگرش دانش‌آموزان شهرستان الشتر به درس جغرافیا*. وبلاگ رنگین کمان اسفند، arman.blogfa.com.
- ۱۰- مقصودی، مجتبی (۱۳۹۱). *آموزش جغرافیا در هند*. مجله رشد آموزش جغرافیا، دوره ۲۷، شماره ۲.
- ۱۱- میکائیلی، علی؛ معتمدی، وحید (۱۳۹۵). *تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی و جغرافیای دوره اول متوسطه بر اساس مؤلفه‌های آموزش جهانی*. فصلنامه خانواده و پژوهش، شماره ۳۱.
- 12-Alenizi, Abdulaziz (2015). *Use of photography to support the learning process of science teachers of ninth through twelfth grade in the schools of Kuwait*. A dissertation submitted: University of Northern Colorado.
- 13-Brysch, Carmen (2016). *Status of geography education in the United States, A report for the national geographic society education foundation*. published by: National geographic magazine.
- 14-Eady, Michelle; Lokyer, Lori (2013). *Tools for learning: technology and teaching strategies*. published by: University of Wollongong.
- 15-Elmen, Isak (2013). *Pictures as an aesthetical tool in English language teaching*. published by: Faculty of Arts and social Sciences, department of language, literature and intercultural studies, karlstads University.

16-Furner, Joseph; Marinas, Carol (2015). *Teaching math concepts through historical locations using geography and photography*. presented at: 27 th international conference on technology in collegiate mathematics.

17-Gokce, Nazli (2015). *Social studies in improving students map skills: teachers opinions*. journal: educational sciences: theory and practice, vol.15, No.5

18-Handayani, Fitri (2016). *Instagram as a teaching tool?* proceedings of the fourth international seminar on English language and teaching (ISELT_4).

19-Kapyla, Markku (2014). *A phenomenological view of pictures in teaching and a novel method of and lysing them*. published by: department of teacher education, University of Jyvaskyla, Finland.

20-Kocala, Ali Osman; Demirkaya, Hilmi (2017). *Geography teachers views on effective geography teaching*. journal: review of International geographical education, vol.7, No.3.

21-Paolini, Allison (2015). *Enhancing teaching effectiveness and student learning outcomes*. the journal of effective teaching, vol.15, No.1

22-Petersen Jensen, Deziree (2018). *Photography in the field: a content analysis of visual and verbal narratives in national geographic Magazines*. A thesis presented to the faculty of the communication department at Southern Utah University.

23-Sieber, Ellen (2012). *Teaching with objects and photographs, published*. by: Museum of world cultures Indiana University, Bloomington.

24-Swaran sing; Charanjit kaur, Peimi; Tan, Shu; Abdullah, Maria, Othman; Mostafa, Nor Azmi (2017). *Esl learners perspectives on the use of picture series in teaching guided writing*. International journal of Academic Research in progressive education and development, vol.4, No.4

25-The Ontario curriculum (2018). *Social studies and History and geography*. Ontario, Canada.

26-Triacca, Serena (2017). *Teaching and learning with pictures the use of photography in primary schools*. published proceedings:

presented at the international and interdisciplinary conference IMMAGINI, Brixen, Italy.

27-UNESCO, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (2015). *Monitoring of the Implementation of the convention and Recommendation against discrimination in education.* (8th consultation)

28-Wibowo, Wahyu (2009). *Effectiveness of using pictures in teaching and learning English.* published by: sebelas Maret University.

Archive of SID